

# HACI BEKTAŞ VELİ VE SOREN KIERKEGAARD'IN İDEAL İNSAN TİPİ

Abdullah DURAKOĞLU\*

## Öz

13. yüzyıl Türk mutasavvıfı Hacı Bektaş Veli'nin düşüncesi insan odaklıdır. Onun düşüncesine göre, insan diğer varlıklardan üstündür. Ancak birçok insan bunun farkında değildir. Hacı Bektaş Veli'nin amacı, insanın kendi özünün farkına varmasını sağlayarak onu olgunlaştırmaktır. Hacı Bektaş Veli'ye göre, insan ancak Tanrı'ya yaklaşarak olgunlaşabilir. Varoluş filozofu 19. Yüzyıl Danimarkalı Protestan filozofu Soren Kierkegaard'ın felsefesi de insan odaklıdır. O da Hacı Bektaş Veli gibi insanı ilgilendiren asıl gerçekliğin onun kendi özü olduğunu düşünür. Kierkegaard'ın da amacı insanın kendi özünün farkına varmasını sağlayarak onu olgunlaştırmaktır. O da, bunun ancak Tanrı'ya yaklaşmakla mümkün olduğunu düşünür. Tasavvufta bunu başarmış olanlara daha çok insan-ı kâmil denilse de eren, derviş gibi çeşitli adlar da kullanılmaktadır. Kierkegaard, bu tür insanları, iman şövalyesi olarak adlandırır. Bu çalışmada, Hacı Bektaş Veli'nin ideal tipi "insan-ı kâmil" ile Kierkegaard'ın ideal tipi "iman şövalyesi" geçirdikleri aşamalar, yaşam biçimleri ve Tanrı ile ilişkileri bakımlarından birbiriyle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonunda, iman şövalyesi ile insan-ı kâmil'in ortak özelliklerinin, onları birbirinden ayıran özelliklerden daha çok olduğu görülmüştür. Zira her iki düşünür de İbrahim Peygamber'in öyküsü üzerinde değerlendirmelerde bulunarak imanı, sadece Tanrı'ya inanma olarak değil de Tanrı için en sevdiğinden bile vazgeçme, acılara karşı direnç gösterme ve en önemlisi Tanrı'ya teslimiyet olarak görmektedir.

**Anahtar kelimeler:** Hacı Bektaş Veli, Kierkegaard, insan-ı kâmil, iman şövalyesi, sonsuz teslimiyet, insan benliği

## IDEAL TYPE OF HUMAN ACCORDING TO HACI BEKTAŞ VELI AND SOREN KIERKEGAARD

### Abstract

The idea of Hacı Bektash Veli, a Turkish Sufi of the 13<sup>th</sup> century, was focused on the humans. In his idea, the human is superior to other beings; however, many people are not aware of this superiority. The aim of Hacı Bektash Veli was to make people mature by enabling them to become aware of their essence. According to Hacı Bektash Veli, the humans could get mature only by approaching the God. The philosophy of Soren Kierkegaard, a Danish Protestant philosopher of the 19<sup>th</sup> century representing the existential philosopher, was also focused on the humans. Similar to Hacı Bektash Veli, he also put forward that the actual reality concer-

\* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Bolu/Türkiye,  
adurakoglu06@gmail.com  
DOI:10.12973/hbvd.73.143

ning the human was the human's own essence. The aim of Kierkegaard was also to make the people mature by enabling them to become aware of their own essence. He also believed that this is only possible through approaching the God. In Sufism, the people who achieve this are mostly called as insan-i kâmil (the perfect human being) while other names such as *eren* (saint) and *dervish* are also used. Kierkegaard named such people as the knights of faith. This study compares Hacı Bektash Veli's ideal type of human, insan-i kâmil, and Kierkegaard's ideal type of human, the knight of faith, in terms of their life styles, their relations with the God, and the stages they go through. The results of the study indicate that the common traits of the knight of faith and insan-i kamil outweigh the traits that distinguish them from each other. Both thinkers made evaluations on the story of Prophet Abraham, and they both considered the faith not only as belief in God, but also as forsaking the transient world for the God, abandoning even the most-loved one, resisting to the grief, and above all, submission to the God.

**Key Words:** Hacı Bektash Veli, Kierkegaard, insan-i kamil, knight of faith, unconditional, surrender, personality

## Giriş

İslam dininin çerçevesinde düşünceler ortaya koyan Hacı Bektaş Veli ile Hristiyanlık dininin çerçevesinde düşünceler ortaya koyan Soren Kierkegaard'ın ortak ideali, insanın kendi özüne uygun bir benlik yapısına sahip olmasını sağlamaktır. Her iki düşünür, bu ideale zamanla olgunlaşarak ulaşmayı başaran bir insan tipini, sembolleştirerek örnek verirler. Hacı Bektaş Veli'nin sembolleştirdiği ideal tipin adı, insan-ı kâmil, Kierkegaard'ınki ise iman şövalyesidir.

Her iki ideal insan tipi de birtakım evrelerden geçmekte, zorluklara, sıkıntılara katlanmakta, başka bir deyişle Tanrı için birçok şeyden vazgeçmekte ve bunun sonucunda Tanrı ile bütünleşmeyi başarmaktadır. Bu bakımdan İnsan-ı kâmil ile İman şövalyesinin birbirine benzedikleri söylenebilir. Bununla birlikte iki ideal insan tipi arasında farklılıklar da mevcuttur. Bunların önemli bir bölümü, Hacı Bektaş Veli ile Kierkegaard'ın insanın doğasına ilişkin anlayışlarının farklı olmasından ve her iki düşünürün de farklı dinlere mensup olmalarından kaynaklanmaktadır.

## 1. İnsanın Doğası

Hacı Bektaş Veli'ye göre, Tanrı tarafından Azrail'in eliyle topraktan yaratılan Âdem'e sonradan suret kazandırıldı. Ancak, daha sonra Âdem, yıllarca cansız bir biçimde yattı. Azrail, bu halde Âdem'i gördü ve "Allah'ım bunun içi boşmuş" dedi. Bunun üzerine Tanrı, Âdem'e can verdi. Dolayısıyla insan, ruh ve bedenden oluşan bir bütündür (Hacı Bektaş Veli, 2011: 88- 89).

Hacı Bektaş Veli, insanın ruha sahip olmasına rağmen yine de doğadaki diğer varlıklara benzediğini düşünür. Ona göre, doğadaki diğer varlıklar gibi insan da asıl varlık olan Tanrı'nın evrendeki bir yansımasıdır. Zira gölgenin oluşmasına neden

olan aydınlık ortadan kalktığında, başka bir deyişle ölüm hali gerçekleştiğinde insan aslına döner. Bu nedenle insan, üstün niteliklerle donatılmış olsa da bedeni geçici olduğundan asli varlık olarak nitelendirilemez (Yalçın, 2007: 146).

Kierkegaard da Âdem'in yaratılışını temele alarak insanın doğasına ilişkin düşünceler ortaya koyar. Ona göre, Âdem ilk insan olduğundan onu açıklayan her şey insan türünü, insan türünü açıklayan her şey de Âdem'i açıklayacaktır. Çünkü sonradan gelen insanlar, özsel olarak Âdem'den farklı değildirler (Kierkegaard, 2011: 22-23). Kierkegaard'a göre, insan her şeyden önce ruh ile beden bir sentezidir. Ancak sentezden söz edebilmek için ruh ile bedenin bir üçüncü öge tarafından birleştirilmesi gerekir. Bu üçüncü öge ise tin'dir (Kierkegaard, 2011: 37).

### 1.1. İnsanın Tin'i

Kierkegaard'a göre insan, sonsuzluk ile sonlunun, geçici ile kalıcının, özgürlük ile zorunluluğun bir sentezidir. Bu nedenle insan, olmuş bitmiş bir varlık değildir. Başka bir deyişle insan, sürekli varoluş serüvenindedir. Kierkegaard tin'i, sürekli varoluş halindeki insanın doğasında bulunan öğeleri sentez eden kurucu bir öge olarak nitelendirir (Kierkegaard: 2013: 21-22).

Tin, önce Âdem'e verildi. Âdem'den sonra gelen insanlar da tin'li bir yapıya sahip oldular. Ancak Âdem, diğer insanlardan farklı olarak masumiyet dönemindeydi. Çünkü günah henüz ortaya çıkmamıştı. Âdem, yasak ağacın meyvesini yiyerek günah işledi. Böylelikle günah yeryüzüne inerek tüm yaratılışın anlamı oldu (Kierkegaard, 2011: 35-36; 52).

Kierkegaard, Âdem'in günah işlemesiyle birlikte, kendi sonluluğunun ve zayıflığının farkına vardığını iddia eder. Bu farkındalık Âdem'i kaygılandırmaya başladı. Çünkü Âdem, artık her şeyin olabirliğinin bilincindeydi (Kierkegaard, 2011: 51-55).

Âdem'in tin'i, günah işlemeyen önce etkisizdi. Başka bir deyişle Âdem'in tin'i, masumiyet döneminde henüz sentez oluşturabilecek bir düzeyde değildi. Bu da bize gösteriyor ki insan ne kadar kaygılı ise tini de o kadar etkin olur. Tin'in aktif olması için öncelikle ruh ve bedeni oluşturan öğelerin aktif olması gerekir. Ancak Âdem, masumiyet döneminde bir melek gibi günahsız ve cinselliğinin farkında olmayan bir insandı. Bu dönemde Âdem'in sadece ruh ögesi baskındı. Âdem, günah işledikten sonra Tanrı, ona Havva'dan cinsel farklılığını gösterdi. Sonra Âdem utançla birlikte şehvanilik duymaya başladı. Böylelikle Âdem'in bedensel ögesi uyarıldı. Masumiyet döneminde sadece ruh ögesi baskın olan Âdem'in günahattan sonra bedensel ögesi de etkin olmaya başladı. Bu durum, diğer ruhtan farklı olarak kurucu bir ruh olan tin'in harekete geçmesine zemin hazırladı (Kierkegaard, 2011: 63-67).

Kierkegaard felsefesinde görüldüğü gibi tin'in aktif hale gelmesini sağlayan duygulardan en önemlisi kaygıdır. Başka bir deyişle kaygısı olmayan insanların tin'i son derece pasiftir. Bu tür insanların kaygısı olmadığından geleceğe yönelik olarak ne yapabileceklerine daha kolay karar verebilirler. Ancak bu insanlar, benliğinde bulunan öğeleri uygun bir biçimde sentez edemediklerinden insanın özüne aykırı bir kişiliğe sahip olurlar. Dolayısıyla bu tür insanların, kendi doğalarına uygun bir benlik geliştirdikleri söylenemez. Bu çerçevede düşünüldüğünde kaygı olumsuz bir duygu biçimi değil, aksine benliğimizi geliştirebilmemiz için gerekli olan insana özgü bir ruh halidir.

Kierkegaard'a göre, ilk bakışta olumsuz gibi görünen ancak insanın uygun bir biçimde "ben" olma sürecine hizmet eden başka bir duygu biçimi de umutsuzluktur. O, umutsuzluğu, ölümcül hastalık olarak nitelendirir. Ancak ölümcül hastalık kavramını, kişinin hastalıktan dolayı ölmesi anlamında değil, kişinin ölümlü mücadele etmesine rağmen yine de ölememesi anlamında kullanır (Kierkegaard, 2013: 24-26). Kierkegaard, umutsuzluğu da insana özgü bir duygu biçimi olarak görür. İnsanın umutsuzluktan arınması için bunun bilincinde olması, acıyı yaşamaması gerekir. Hayvanlarda böyle bir bilinç yoktur. Umutsuzluğu yaşamamanın bilincinde olmak insanı hayvandan üstün kılar (Kierkegaard, 2013: 23).

Umutsuzluk insanın özgürlük öğesiyle ilişkilidir. İnsan özgür olması nedeniyle sürekli bir seçenikle karşı karşıya gelir. Varoluş sürecinde insanlar ya "ben" olmak isterler ya da "ben" olmanın sorumluluğundan kaçınırlar. Eğer insan, "ben" başka bir deyişle kendisi olmayı isterse zorunlu olarak kendi sınırlarıyla karşılaşacak ve umutsuzluğa düşecektir. Aksine insan, kendi olmayı kabul etmezse kendisinden başkası olmayı deneyecek ve bunun sonucunda daha büyük umutsuzluğa düşecektir. Temel yapımız aslında potansiyel bir "ben" olarak düzenlenmiştir. Her iki durumda da görülüyor ki umutsuzluk kendisinden kaçınılamayan bir duygu biçimidir (Kierkegaard, 2013: 63-67).

Kierkegaard'a göre, Tanrı karşısında kendi olunmak istendiği veya kendi olunmak istenmediği zaman umutsuzluğa düşen insan, aynı zamanda günah işler. Kendi olunmak istendiğinde günah işlenmesi kişinin kendi kafasındaki tasarıya göre "ben" olma çabasından kaynaklanır. Çünkü kişi, inançtan uzaklaşarak kendisini, kendisinin yaratıcısı olarak görür ve kendisinin üzerinde hiçbir güç tanımaz. Kendi olunmak istenmediğinde günah işlenmesi ise kişinin kendi "ben"ine, dolayısıyla da onu yaratan Tanrı'ya sırtını dönmelerinden kaynaklanır. Kierkegaard, umutsuzluk gibi günahı da olumlu bir değer olarak nitelendirir (Kierkegaard, 2005a: 81-82).

Kierkegaard günahkârlığın, insanın Tanrı ile ilişkisinde ortaya çıkan bir konum olduğunu iddia eder. İnsan günah işleyerek Tanrı'dan farklılığının bilincine erişir. Böylelikle insan, kendi tasarısına göre değil, ancak Tanrı'nın tasarısına göre

“ben” olmanın mümkün olabileceğinin farkına varır (Kierkegaard, 2013: 108-109). Kierkegaard’a göre, günah işleyen kişi artık kendisinin üzerindeki bir gücün farkına varmıştır. Ancak, bu durumda umutsuzluk yok edilebilir. Umutsuzluk tamamen yok edildiğinde ise insan, kendi özüne uygun bir benlik geliştirebilir (Kierkegaard, 2013: 23).

İnsanın doğasına ilişkin anlayışı yakından incelendiğinde, Kierkegaard’ın aklı ön plana alan rasyonalist düşünürlerin aksine duygulara önem verdiği görülmektedir. Ona göre, insanı hayvandan ayıran şey akıl değil, duygulardır. Zira umutsuzluk, kaygı gibi duygular sadece insan türüne özgüdür. Bu tür duyguların bilimsel verilerle açıklanamayacağını iddia eden Kierkegaard, bilim adamlarının ulaşmaya çalıştıkları gerçeklikleri de değersiz bulur. O, keşfedilmesi gereken asıl gerçekliklerin, kendini anlamak ile Tanrı’nın benim ne yapmamı istediğini bilmek olduğunu söyler. İnsan, ancak kendini anladığında ve Tanrı’nın kendisinden ne istediğini bildiğinde benliğini ideal bir biçimde oluşturabilir. Bilim adamlarının, kendi doğalarını anlamadan nesnelere ilgilenmeleri Kierkegaard için anlamsızdır (Kierkegaard, 2000: 167-168).

Hacı Bektaş Veli ise Kierkegaard’ın aksine bilime önem vermektedir. Ona göre, bilim yapmak da ibadettir. Aynı zamanda bilim yapmak, insana özgü bir tür etkinliktir. İnsanlar, doğruyu yanlıştan ayırmayı sağlayan akılları sayesinde bilim yapabilirler. Bu nedenle Hacı Bektaş Veli, insan aklına önem vermektedir.

## 1.2. İnsanın Aklı

Hacı Bektaş Veli insanı, diğer canlılardan ayıran şeyin akıl olduğunu söyler. Ona göre akıl; doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, yararlı olanı, zararlı olandan ayırmayı bilir. Ayrıca akıl; insana barışın, hoşgörünün, hakça paylaşımın, adaletin, alçak-gönüllülüğün, özverinin, sevginin ve yardımlaşmanın yüceliklerini de gösterebilir. Hacı Bektaş Veli aklı, sadece insan soyuna verilmiş bir ayrıcalık olarak görür. Yalnız insanda bulunan akıl, Tanrısal aklın insanoğluna yansımış bir benzeridir (Yalçın, 2007: 85).

Aklın paha biçilemez bir cevher olduğunu söyleyen Hacı Bektaş Veli, onun en büyük özelliklerinden birinin ilim öğrenmek olduğunu düşünür. Ona göre, Tanrı’ya kavuşmak için ilim de diğer ameller kadar önemlidir. Çünkü insan, ilim sayesinde Tanrı’ya kavuşur. Hacı Bektaş Veli, yön göstermesi nedeniyle ilmi, yıldızlara benzer. Nasıl ki insanlar açık ve bulutsuz bir havada yollarını kolayca bulurlarsa, gerçek ilim sahipleri de Hak’tan yana yol bulurlar (Hacı Bektaş Veli, 2011: 110). Hacı Bektaş Veli, Hadis âlimlerinden İbn Mace’nin rivayet ettiği hadis-i şerifi referans vererek ilmin erkek ve kadın tüm insanlara farz kılındığını söyler. Bu nedenle ilmi, erkek olsun kadın olsun her insan talep etmelidir (Hacı Bektaş Veli, 2010: 33).

Bilimle gidilmeyen yolun sonunun karanlık olduğunu söyleyen Hacı Bektaş Veli, her olay ve olguda bilimsel verilerden hareket edilmesi gerektiğini söyler. Ona göre, akıl ve bilim insanı doğruya götürecektir en gerçek yöntemdir. Bu nedenle hurafelerden uzak durmalı, bunun yerine akla ve mantığa uygun olanı seçilmelidir (Zaman, 2010: 71).

Akıl ve bilime verdikleri değer bakımından karşılaştırıldıklarında Kierkegaard'ın düşüncesinin Hacı Bektaş Veli'nin düşüncesinden tamamen farklı olduğu görülmektedir. Kierkegaard, Hacı Bektaş Veli'nin aksine, bilime değer vermez. Ona göre, yemek yemek bile, mikroskop yardımıyla sindirim hakkında tahmini fikirler ileri sürmekten daha iyidir. Tanrı'ya dua etmek ise gözlemden daha aşağı bir şey değil, hatta her şeyin en yücesidir. Görülüyor ki Kierkegaard insan aklını, üstün bir yeti ve imanın önkoşulu olarak nitelendirmemektedir (Kierkegaard, 2005a: 216).

## 2. İnsanın Olgunlaşma Evreleri

Hacı Bektaş Veli, insanın mükemmelleşerek Tanrı'ya yaklaşacağını iddia eder. O, bu süreci, seyrü sülûk olarak adlandırır. Sülûktan gaye, Tanrı'ya ulaşmak için ahlaki güzelleştirmektir. Bir tür varoluş süreci olan bu yolculukta, başka bir deyişle sülûk esnasında birtakım haller yaşanır, makamlardan geçilir. Bu haller Tanrı ile insan arasında bir sırdır (Güzel, 2002: 61). Seyr kavramı ise varlık serüveninin tamamlanmasını ifade etmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin "seyr makamı" olarak adlandırdığı süreç, tasavvufdaki olgunluk ve yücelik aşamasına ulaşabilme anlamına gelmektedir. Bu durum, insanın yükseliş süreciyle ilgilidir (Yalçın, 2007: 148).

Kierkegaard da insanı, varoluş sürecinde olan bir varlık olarak nitelendirir. Ona göre insan, yaşadıkça kendi varoluşunu gerçekleştirmesinin bilincine sahip olan tek varlıktır. (Cauly, 2006: 54-55). Kierkegaard, insanın kendi benliğini ancak yaptığı seçimlerle oluşturabileceğini düşünür. İnsanın, bu durumu onu aynı zamanda sorumlu hale getirir. Dolayısıyla insana "ben olma ödevi" verilmiştir. Kierkegaard, bu ödevi yerine getiren insanın, varoluşunu anlamlandırabileceğini iddia eder (Taşdelen, 2004: 80).

Kierkegaard'ın düşüncesine benzer bir biçimde Hacı Bektaş Veli de, insanın temel görevinin gerek bilgi, gerek yüce insanlık değerleri alanlarında kendisini donatmak üzere çaba harcaması olduğunu düşünür. Hacı Bektaş Veli'ye göre bu çaba, insanın yükseliş çizgisini teşkil etmektedir. Onun düşüncesinde yükseliş aşamasının son durağı fenâ fillah halidir. Bu da Tanrı'da yok olma anlamına gelir (Yalçın, 2007: 148).

Kierkegaard da insanın, kendi özüne uygun bir benlik geliştirebilmesinin onun Tanrı ile ilişki kurmasıyla mümkün olacağını söyler. Bu da ancak sonsuz teslimiyetten bir sonraki aşama olan iman ile mümkündür. Dolayısıyla benlik iman ile ol-

gunluğa kavuşur (Kierkegaard, 2005b: 90; Taşdelen, 2004: 108-109). Kierkegaard'a göre iman, sonradan kazanılan en büyük değerdir. Çünkü ebediliği kazanmak için bütün faniliği terk etmek büyük bir insani cesaret gerektirir. İbrahim Peygamber'in kendi oğlunu kurban etmesi büyük bir cesarettir (Kierkegaard, 2005b: 93- 94).

### 2.1. Tanrı'ya Giden Yoldaki Aşamalar

Varoluş alanlarını estetik, etik ve dinsel olarak üçe ayıran Kierkegaard'a göre, birçok insan ya estetik ya da etik varoluş aşamasında yaşar. Bunlardan ancak Tanrı ile iman ilişkisi içine giren insanlar, dinsel varoluş alanına geçebilirler. Kierkegaard, İbrahim Peygamber gibi Tanrı'ya koşulsuz teslim olan insanları iman şövalyesi olarak adlandırır. Ona göre, bu tür insanlar, ancak ideal bir benliğe sahip olabilirler.

Varoluş alanlarının ilki olan estetik aşamada yaşayan insanlar, bir ben olarak bile adlandırılmazlar. Estetikçinin en önemli niteliği, sürekli karar vermenin sorumluluğundan kaçınmasıdır. Bu alandaki özne, bölünmüş bir çokluk durumunda yaşadığından benliği parçalanmıştır (Eagleton, 2001: 222). Estetik aşamadaki insanın yaşamını içgüdüsel eğilimler yönlendirir. İnsan, bedensel hazlara odaklanır. Bu nedenle estetikçinin davranış ve tutumları tinsel bir özellik taşımaz. Estetikçinin bedensel tutkuları ağırlık kazandığından doğrudan doğruya seçimler yapar. Bu bakımdan Kierkegaard, estetik varoluş alanını dolaysızlık olarak nitelendirir (Taşdelen, 2004: 164-167). Kierkegaard'a göre estetikçi en iyi, kendini hiçbir şeye tam olarak bağlamayan ve karar vermenin sorumluluğundan kaçan biri olarak nitelendirilebilir. Varoluşun ikinci aşamasında yaşayan etikçi ise karar vererek seçimlerde bulunur. Estetikçinin parçalanmış kişiliğine karşılık etikçinin güçlü bir kişiliği vardır (Magill, 1992: 41).

Etik varoluş alanına ulaşmayı başaran insan, kendi öznesine döner. Kierkegaard'ın sembolleştirdiği Yargıç Wilhelm figürü etik varoluş alanında yaşayan kişiyi temsil etmektedir. Kierkegaard, bu figürden yararlanarak evlilik kurumunu analiz eder. Ona göre, evlilik, öznel duygunun nesnel bir kurumla birleşmesi anlamına gelir (Eagleton, 2001: 230).

Kierkegaard, etik aşamanın bir sorumluluk alanı olduğunu düşünür. Bu alandaki en büyük sorumluluk, kişinin ben olma görevini yerine getirmeye başlamasıdır. Böylece birey, sorumluluğunu üstlendiği bir varoluş düzeyine yükselir. Bu alanda yaşayan birey, toplumsal bir benlik haline gelir. Dolayısıyla estetikçi kendi seçimlerinin sonucunda ortaya çıkabilir (Taşdelen, 2004: 217-220). Ancak etikçi yine de kendisini estetik varoluş alanından tam olarak soyutlayamaz. İnsanın kendini seçmesi etik bir eylem olsa da kendini seçen insan yeni bir benlik oluşturamaz. Kierkegaard, yeni bir benlik oluşturamayan insanın estetik varoluş alanından kopamayacağını düşünür. Estetik varoluş alanından kopmak Tanrı'ya yönelmekle mümkündür (Eagleton, 2001: 234).



Kierkegaard, Tanrı'ya yönelen insanın etik aşamadan daha ileri bir aşama olan dinsel varoluş alanına geçebileceğini düşünür. Ona göre, dinsel varoluş alanının özünü insan ile Tanrı ilişkisi belirler. Tanrı'nın nesnel olarak bilinemeyeceğini iddia eden Kierkegaard, imanın iki benlik arasındaki ilişkiden ortaya çıktığını söyler. Ona göre, bireye nitelik kazandıran kategori, Tanrı huzurunda olmaktır. Kierkegaard Tanrı ile sevgi ilişkisi kurabilen insanın benliğini ideal düzeyde oluşturabileceğini düşünür (Taşdelen, 2004: 233-234).

Gerçek anlamda imana sahip olan insanın tinine nitelik kazandırabileceğini düşünen Kierkegaard'a göre, Tanrı sonsuz sevgidir. Sıradan bir insan da Tanrı ile sevgi ilişkisi kurabilir. O, Hristiyanlık dininin insanlar arasında sınıf farkı gözetmediğini düşünür. Öyleyse her insan, isterse ve çaba gösterirse kendi varoluşunu, en yüksek seviyede Tanrı karşısında oluşturabilir (Kierkegaard, 2005a: 715-716).

İnsanlar arasında fark gözetmeyen diğer düşünür Hacı Bektaş Veli de Tanrı'ya giden yolda geçirilmesi gereken aşamalardan söz eder. Onun kurduğu sistem dört aşamalıdır. Kapı olarak adlandırılan her bir aşamada öğrenilip daha sonra uygulanması için makam adı verilen bilgi demetlerine yer verilmiştir (Yalçın, 2007: 148). Bu bakımdan ele alındığında, Hacı Bektaş Veli'nin ideal benlik tasarımının Kierkegaard'ın ideal benlik tasarımından daha da ayrıntılı olduğu görülmektedir. Onun kurduğu sistem dört kapıdan oluşur. Her kapıda onar makam bulunduğundan Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu sistem, "dört kapı kırk makam" olarak adlandırılır.

Hacı Bektaş Veli, kurduğu sistemde önce "şariat kapısı"ndan söz eder. Şariatın birinci makamı, "iman getirmek"tir (Özcan, 2009: 38). İman bir şeye gönülden, içten inanmaktır. Hacı Bektaş Veli, bu kavramı özellikle Tanrı'nın varlığına inanmak anlamında kullanır. Daha sonra da kutsal kitaplara, peygamberlere, ahirete vb. inanmak biçiminde kullanır. Şariatın ikinci makamı, "ilim öğrenmek"tir. Hacı Bektaş Veli, bir insanın kişiliğini ancak elde ettiği bilgilerle geliştirip olgunlaştırabileceğini düşünür (Yalçın, 2007: 119). Şariatın üçüncü makamı, ibadetlerle ilgilidir. Bunlar arasında namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek yer alır. Ayrıca seferberlik ilan edilince kaçmayıp düşmana karşı savaşmaya da bu makamda yer verilmiştir. Şariatın dördüncü makamı, dini kurallara uygun bir biçimde kazanmak anlamında "helal kazanmak ve faizi haram bilmek". Beşinci makamı, kadın olsun, erkek olsun bir insanın karşı cinsten bir insanla meşru yolla birleşmesi için gerekli olan "nikâh kıymak"tır. Altıncı makamı özellikle de kadınları belirli dönemlerde cinsel ilişkiye zorlamamak anlamında "temizlik", yedinci makamı ise "sünnet ve cemaat ehlinden olmak"tır (Özcan, 2009: 38). Cemaat ehlinden olmak, toplumun yetkili kurumlarının oluşturulan yasalara, toplumca benimsenen ahlak değerlerine ve toplumla özdeşleşmiş dinsel inançlara saygılı olmak, onlara ters gelecek davranışlarda bulunmamak anlamına gelmektedir (Yalçın, 2007: 122). Sekizinci makamı acıyarak



ve koruyarak sevebilme demek olan “şefkat”, dokuzuncu makamı insan yoksul da olsa temiz giyinmeli ve temiz yemeli anlamına gelen “arı giymek ve arı yemek”tir. Şeriat kapısının onuncu makamı ise emr-i mâruf”tur. Emr-i mâruf’un sözlük anlamı, şeriatla ilgili emirlerin halka duyurulması ve anlatılıp öğretilmesidir. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli’ye göre, öğrenilmesi gereken bilgilerin başkalarına öğretilmesi de önemlidir (Yalçın, 2007: 122-123).

Hacı Bektaş Veli’nin öğretisinin ikinci aşaması, “tarikât kapısı”dır. Tarikat kapısının ilk makamı “el alıp tövbe etmek”tir. El almak, tasavvufî bir terim olarak, bir inanç büyüğüne bağlanıp ondan Tanrı’ya ulaşma yollarını öğrenmek anlamına gelir. Bu kavram, kişinin yetkili insanlardan ya da kurumlardan gerek dini gerek din dışı konuları öğrenmesi biçiminde de açıklanabilir. Hacı Bektaş Veli’ye göre, bu makamda el almakla birlikte tövbe etmek de önemlidir. Tövbe, bir kişinin işlemiş bulunduğu bir suç ya da yaptığı çirkin bir davranış nedeniyle pişmanlık duyup aynı şeyi bir daha yapmamak üzere Tanrı’ya söz vermesidir Tarikat kapısının ikinci makamı, “mürîd olmak”tır (Yalçın, 2007: 125-126). Üçüncü makamı, “saçları tıraş etmek ve tarikata uygun elbise giymek”, dördüncü makamı, “mücadele ile yanmak”tır (Hacı Bektaş Veli, 2011: 48). Mücadele, hayvani nefsi yenmek veya din için savaşmak anlamında kullanılan Arapça bir kelimedir. Yanmak ise bir şeye karşı çok fazla istek duymak olarak mecazi anlamıyla kullanılmıştır (Yalçın, 2007: 128). Tarikat kapısının beşinci makamı, öğrenmek ve bilgi edinmek için her türlü zorluğu göze alarak sürekli çalışmak anlamında “hizmet etmek”, altıncı makamı ise hatalı davranışlarda bulunmaktan, yanlış yapmaktan ve en önemlisi de Allah’tan korkmak anlamında “haftir ve korku”dur. Yedinci makamı, başarıya ulaşmak ve özgüven duygusunu yüksek tutmak için gerekli olan ümitli olmak anlamında “umut tutmak”tır. Sekizinci makamda ise diğerlerinden farklı olarak çeşitli araç ve gereçlere yer verilmiştir. Bu makamda hırka, zembil, makas, seccade ve tespih yer almaktadır (Hacı Bektaş Veli, 2011: 49; Yalçın, 2007: 129-130). Sayılan bu araç- gereçler, tasavvufa temel olan bir tarikata girmeyi amaç edinen kişilerin gereksinimleridir. Ayrıca bunlar simgesel anlamlar da taşımaktadırlar (Yalçın, 2007: 130).

Tarikat kapısının dokuzuncu makamı, “sahib-i makam, sahib-i cemiyet, sahib-i nasihat ve sahib-i muhabbet”tir. Sahib-i makam, bir bilgi dalında ya da inanç yolunda yetki sahibi olan kişidir. Sahib-i cemiyet, toplumun her konuda güvenini ve sevgisini kazanmış kişidir. Sahib-i nasihat, topluma öğüt verecek ölçüde kapsamlı bir bilgi birikimine sahip olan kişidir. Sahib-i muhabbet ise düşünce, öğüt ve öğretile-riyle insanları aydınatabilecek düzeyde olan kişidir. Dokuzuncu makamdaki kişinin yalnız kendisi için değil çevresi için de yaşamaya ve onlar için yararlı bir insan haline gelmeye başladığı görülmektedir.

Tarikat kapısının onuncu makamı” aşk, şevk, fakirlik”tir. Hacı Bektaş Veli’ye göre aşk, bir yönüyle Tanrı’ya yönelik büyük bir bağlılık duygusu, bir yönüyle de insan başta olmak üzere tüm doğaya yönelik derin sevgidir. Şevkin sözlük anlamı ise bir şeye karşı çok büyük istek duymaktır. Bu makamda yer alan şevk kavramı, bilmekten, gerçekleri görebilmekten doğan bir coşku hali anlamına gelebilecek biçimde kullanılmıştır. Bu makamda yer alan fakirlik kavramı ise mecazi anlamda kullanılmıştır. Mecazi anlamı, alçak gönüllü ve özverili olabilmek biçiminde ifade edilebilir (Yalçın, 2007: 131-132).

Hacı Bektaş Veli, bir insanın gerçek anlamda olgunlaşabilmesinin üçüncü aşamasına “marifet kapısı” adını verir. O, marifet kapısında özümseme kullanılması için şu konuların adlarını sıralar (Yalçın, 2007: 134). Marifetin birinci makamı “edep”, ikinci makamı “korku”, üçüncü makamı “perhizkârlık”, dördüncü makamı “sabır”, beşinci makamı “utanmak”, altıncı makamı “cömertlik”, yedinci makamı “ilim”, sekizinci makamı “tevazu”, dokuzuncu makamı “marifet”, onuncu makamı ise “kendini bilmek”tir (Hacı Bektaş Veli, 2011: 53).

Hacı Bektaş Veli’nin düşüncesinde, kendini bilmek ya da tanımak çok önemlidir. Kendini bilmek insanın değişmesi için bir koşuldur. Hacı Bektaş Veli, bu amaçla insanlara kendini bilme süreci yaşamalarını önermektedir (Murat, 2011: 69).

Hacı Bektaş Veli gibi diğer düşünür Kierkegaard da kendini bilmenin sadece insana özgü önemli bir ödev olduğunu düşünür. Ona göre, kim olduğunu, dünyadaki yerini sorgulayan insan kendini Tanrı’nın huzurunda bulur ve günahkâr, başka bir deyişle kusurlu ve bu nedenle Tanrı’dan farklı olduğunu bilincine erişir. (Soykan, 2004: 41).

Kendini bilmenin önemine değinen her iki düşünürün de, bu ödev yoluyla insanların ideal bir biçimde olgunlaştıklarını iddia ettikleri görülmektedir. Onlara göre, kendini bilen insan, aynı zamanda Tanrı’ya ulaşma yolunda da önemli bir mesafe almaktadır. Bu çerçevede incelendiğinde hem Kierkegaard’ın hem de Hacı Bektaş Veli’nin “ben kimim?” sorusunu, çözülmesi gereken temel sorulardan biri olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu soruna Hacı Bektaş Veli, İslam dininin çerçevesinde, Kierkegaard ise Hristiyanlık dininin çerçevesinde çözümler üretmeye çalışır. Bununla birlikte Kierkegaard, hiçbir cemaate gerek duymadan insanın kendi başına bu soruna çözüm üretebileceğini iddia eder. Hacı Bektaş Veli ise bu soruna, ancak cemaat ehlinde olunarak çözümler üretebileceğini iddia eder. Çünkü ona göre, insanın hakikatleri öğrenmesi için âlimler tarafından eğitilmesi gerekir. Zira Hacı Bektaş Veli’nin öğretilerinden birinin adı “hakikat kapısı”dır.

“Hakikat kapısı” Hacı Bektaş Veli’nin öğretisinin son aşamasıdır. Hakikatin birinci makamı “toprak olmak”, ikinci makamı, “yetmiş iki milleti ayıplamamak”tır ((Hacı Bektaş Veli, 2011: 57). Bilindiği gibi toprak, her türden canlı varlığı besleyen,

onları barındıran ana cevherdir. Bu yönüyle toprak, hoşgörülü olmanın, alçakgönüllü olmanın ve özverinin bir simgesidir. İkinci makamda söz edilen yetmiş iki milleti ayıplamamak ise hiçbir insan dil, etnik köken, coğrafya, dinsel inanç, kültür ve yaşama biçimi gibi farklılıkları nedeniyle horlanmamalı, küçük görülmemeli anlamına gelmektedir (Yalçın, 2007: 143). Hakikat kapısının ilk iki makamından da anlaşılacağı gibi Hacı Bektaş Veli, tüm insanları eşit olarak görmekte ve her insana değer verilmesi gerektiğinden söz etmektedir.

Hakikat kapısının üçüncü makamı, elinden gelen iyiliği esirgememek anlamına gelen “elinden geleni men kılmamak”, dördüncü makamı, güvenilir olmak anlamına gelen “emin olmak”tır (Güzel, 2002: 142; Yalçın, 2007: 144- 145). Beşinci makamı, “mülk sahibine yüzünü sürüp yüz suyunu bulmak”tır. Bu makamda, insanın kendi nefsinin yok ederek Tanrı’ya ulaşması önerilmiştir. Hakikat kapısının altıncı makamı, “sohbetle hakikat sırlarını söylemek”tir. Bu makamda insanın, sohbet esnasında doğruları söyleyerek irşadçısına tam bir istekle uyması önerilmiştir (Güzel, 2002: 142).

Hakikat kapısının yedinci makamı, “seyrû sülûk sahibi olmak”, sekizinci makamı, “sır sahibi olmak” başka bir deyişle sır saklamaktır. Daha önce de değinildiği gibi seyrû sülûk, uygun bir biçimde Tanrı’ya yönelme anlamına gelmektedir. Sır sahibi olmak ise, insanın kendi kerametlerini gizlemesi anlamında kullanılmıştır (Güzel, 2002: 143).

Hakikat kapısının dokuzuncu makamı, “münacat”tır. Münacatın sözlük anlamı, Tanrı’ya yakarmak, O’na sığınmaktır. Tasavvufi anlamı ise âşık (insan) ile maşukun (Tanrı) içtenlikli söyleşileri, yani gönül sohbetleridir. Bu Hz. Muhammed’in Miraç olayındaki Tanrı ile yaptığı söyleşi gibi bir sohbettir. Hakikat kapısının onuncu makamı ise “müşahade”dir. Müşahadenin sözlük anlamı, gözle görmek, gerçekleri görerek anlamaktır. Tasavvuftaki anlamı ise Mutlak Gerçek olan Tanrı’ya ulaşmaktır. Bu son aşamayı geçen insan, fenâ fillah düzeyine erişmiş, başka bir deyişle Tanrı’nın varlığında yok olmayı başarmıştır (Yalçın, 2007: 150-151).

### 3. İdeal İnsan Anlayışları

Hacı Bektaş Veli ve Kierkegaard’ın düşünceleri karşılaştırıldıklarında her ikisinin de iman yoluyla zamanla olgunlaşarak Tanrı’da yok olmayı, başka bir deyişle Tanrı’ya yönelip O’na sonsuza kadar teslim olmayı amaçladıkları anlaşılmaktadır. Kierkegaard, bunu başaran kişileri “iman şövalyesi” olarak adlandırır. Onun iman şövalyesi olarak nitelendirdiği insanların başında İbrahim Peygamber gelmektedir.

Yaşamı boyunca acı çeken İbrahim Peygamber, çektiği acıların sonucunda olgunlaşan ve en sonunda benliğini Tanrı ile uzlaştırmayı başaran ve ben’ini ideal seviyeye ulaştırabilen insandır. O, iman sınavlarında çektiği acılardan dolayı yücedir.

Her insan hayatında iman sınavına tabi tutulur. Başka bir deyişle Tanrı, herkesi çeşitli biçimlerde sınar. Ancak İbrahim Peygamber'in sınavı, herkesinkinden daha zordu. Yaşlılık çağında erkek çocuğa sahip olan İbrahim Peygamber Tanrı tarafından bir kez daha sınanmıştı (Kierkegaard, 2005b: 58-61). Kierkegaard, Tanrı'nın İbrahim Peygamber'i sınamak için verdiği emri şöyle ifade eder:

“Daha sonra Tanrı İbrahim'i denedi. “İbrahim!” diye seslendi. İbrahim, “buradayım!” dedi. Tanrı, İshak'ı, sevdiğin biricik oğlunu al, Moriya bölgesine git!” dedi; “orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun” (Kierkegaard, 2005b: 52).

Kierkegaard, Eski Ahit'in Yaradılış (Tekvin) Kitabı'nın 22. bölümünü referans vererek kurban edilmek istenen kişinin, İbrahim Peygamber'in ikinci oğlu İshak olduğuna inanmaktadır. Zira Eski Ahit'te İshak'tan İbrahim Peygamber'in hayatındaki biricik oğlu değil de onun sevdiği biricik oğlu olarak söz edilmektedir.

İbrahim Peygamber'in ilk oğlunun İsmail, ikinci oğlunun ise İshak olduğu konusunda Kuran- Kerim-i tefsir eden otoriteler müttefiktir. Eski Ahit metinleri de buna uygundur. Ancak kurban edilme olayında kurban edilmek istenenin İsmail mi, İshak mı olduğu noktasında İslam müfessirleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kuran-ı Kerim, bu olayla ilgili daha müphem ve yorumla açık ifadeler kullanmaktadır. Kuran- Kerim'in hiçbir ayetinde kurban edilmek istenenin ismi zikredilmemiştir. Ancak Kuran-ı Kerim-i tefsir eden otoritelerin büyük bir bölümü İsmail'in kurban edilmek istendiğine kanaat getirmişlerdir. Bu farklılıklara rağmen Eski Ahit metinlerinde yer alan öykünün özü Kuran-ı Kerim'in bu konuyla ilgili ayetlerinin özümüyle uyumaktadır (Pakış, 2004: 77-78; 88; 91). Zira her iki kutsal kitapta da kurban edilme olayından söz edilmekte ve bu olay bir sınav olarak nitelendirilmektedir. Eski Ahit'i referans alan Kierkegaard da sürekli bu olayın sınav olduğuna vurgular.

Diğer düşünür Hacı Bektaş Veli de İbrahim Peygamber'in öyküsüne değinir. O da Kierkegaard gibi bu olayı sınav olarak nitelendirmektedir. Hacı Bektaş Veli'ye göre, İbrahim Peygamber, Tanrı'nın emrini yerine getirerek sınavı kazandı ve bunun karşılığında ödüllendirildi (Hacı Bektaş Veli, 2010a: 101).

Her iki düşünürün de İbrahim Peygamber'i ideal insan olarak nitelendirdiği görülmektedir. Ayrıca bu düşünürler, sembolleştirdiği ideal insanın nitelikleri hakkında da bilgi verirler. Bu ideal tipler arasında çok sayıda ortak özellik bulunmaktadır.

### 3.1. İnsan-ı Kâmil ile İman Şövalyesinin Ortak Özellikleri

İman şövalyesi, her şeyden önce sıradan bir insan gibi görünür. O da her insan gibi günlük işlerini yoluna koyar ve tatilini yapar. İman şövalyesini diğer insanlardan farklı kılan özelliği, ne dış görünüşü ne de sahip olduğu sosyal konumdur. Zira hiç

kimse, iman şövalyesinde üstünlük emaresi göremez Aksine iman şövalyesi dünyada en değerli ne varsa, terk etmenin acısını yüreğinde hisseder. Ayrıca o, herkese hiçbir şeye aldırmayan, kaygısız biri gibi görünür. Oysa iman şövalyesi, her şeyi sonsuza kadar terk etmiş olduğundan varoluşun derin üzüntüsüyle yaşar (Kierkegaard, 2005b: 82-84). Hacı Bektaş Veli de Kierkegaard gibi idealize ettiği insan tipinin alçakgönüllü olduğunu ve bu nedenle sıradan insan gibi görüldüğünü düşünür. O, alçakgönüllü kişiyi hakikat kapısının birinci makamında belirttiği biçimde, herkesin yolunun toprağı olarak nitelendirir. (Güzel, 2002: 47). Hacı Bektaş Veli, insan-ı kâmil'i mütevazı sıfatıyla nitelendirir. Ona göre, Tanrı'ya teslim oldukları için aşk denizinde yaşayan bu insanlar, o kadar mütevazıdırler ki hiç kin gütmmezler (Hacı Bektaş Veli, 2010a: 47).

Her iki ideal insan tipinin diğer bir ortak özelliği, korkularla dolu bir yaşam sürmeleridir. Meryem Ana'yı iman şövalyesi olarak nitelendiren Kierkegaard'a göre, o da korkularla dolu bir yaşam sürmüştü. Çocuğunu mucizevi bir şekilde dünyaya getiren Meryem Ana, bunun sonucunda bir kadına yapılabilecek en ağır suçlamalarla karşı karşıya gelmişti. Ancak o, bu suçlamaları göğüsleyecek kadar dirençliydi. Bu nedenle yüceliği elde etti. Ancak tüm iman şövalyeleri gibi Meryem Ana'nın da yaşamının belirli bir dönemi korku ve ıstırapla geçmişti (Kierkegaard, 2005b: 112-113). Görülüyor ki Kierkegaard'a göre Meryem Ana, toplumun değer yargılarına aykırı davranışlarda bulunmakla itham edildiğinden korku dolu bir yaşam geçirmişti. Kierkegaard, bu durumu şöyle ifade eder:

“Meryem'in çocuğu mucizevi biçimde doğurduğundan şüphe yoktur, ancak ondan sonrası Meryem için kadın tarzına uygun biçimde gitmiştir ve bu zamanlar korku, ıstırap ve paradoks zamanları olmuştur” (Kierkegaard, 2005b: 112).

İman şövalyesi gibi diğer ideal tip insan-ı kâmil de yüreğinde korku hissetmektedir. Ancak o, iman şövalyesinden farklı olarak sadece toplumun değer yargılarına aykırı davranışlarda bulunmak ve bu davranışlarda bulunmakla itham edilmekten korkmaz. İnsan-ı kâmil için korkunun başka bir anlamı da vardır.

Yüreğinde korku hisseden insan-ı kâmil için korkunun öncelikli anlamı, Allah korkusudur. Bununla birlikte insan-ı kâmil, iman şövalyesi gibi aykırı davranışlarda bulunmaktan ve bulunmakla itham edilmekten de korkmaktadır. Başka bir deyişle insan-ı kâmil, Allah'tan başka, kendisinin çevresinde bulunanlara karşı, birlikte yaşadığı topluma karşı, kendi ailesine karşı saygısızca davranışlarda bulunmasından da korkmaktadır (Yalçın, 2007: 135-136). Ayrıca insan-ı kâmil, başarılı olamamakla birlikte eğitimi için kendisine bilgi verenleri ve doğru yolu gösterenleri incitmekten de korkmaktadır. Bunlar, hata yapma ihtimalinden doğan korkulardır. Ancak bu korkular, kişiyi iyi, güzel ve doğru olan yöneltir (Yalçın, 2007: 129). Zira bu korkulara

sahip olan insanlar, aynı zamanda mütevazı bir kişiliğe sahiptirler. Başka bir deyişle insanın korku hisleriyle dolu olması onun aynı zamanda mütevazı olduğunu gösterir.

İnsan-ı kâmil'in mütevazılığına uygun bir başka özelliği de, kibre sahip olmamasıdır. Hacı Bektaş Veli'ye göre, kibir, şeytanidir. O, kibri iblis planının kendisi olarak nitelendirir. Âdem'e secde et denmesine rağmen secde etmeyen İblis, Tanrı'nın katından kovularak kendisine belli bir süre verilenden olmuştur. İblis, en şerefli mahlûk ve en üstün yaratılmışlığı kabul etmemek ve Tanrı'nın emrine itaat etmemek kibrine kapılmıştır. Kim kibre sahipse iblise hizmet eder (Yeşiltaş, 2012: 175). İnsan-ı kâmil'de en küçük ölçüde bile kibir görülmez. Kierkegaard da, aynı biçimde iman şövalyesinin kibre sahip olmadığını düşünür.

Kierkegaard da kibrin, sadece yücelerin yaşamıyla ilişkiz olduklarını hissedenden kişilere özgü olduğunu düşünür. Bunlar aynı zamanda kendilerine karar verme gücü verildiğini hissederler. Bu insanlar, acınacak halde olduklarından aslında sefilirdirler. Yücelik açısından değerlendirildiğinde onların davranışları, kibirlik ve sefilliğin doğal bir karışımı olarak ortaya çıkmaktadır (Kierkegaard, 2005b: 110).

İman şövalyesi ile insan-ı kâmil'in en önemli ortak özelliği, Tanrı'ya koşulsuz ve sonsuz teslimiyettir. Kierkegaard'a göre, sonsuz teslimiyet imandan önceki son aşamadır. Bu nedenle bu hamleyi yapmayan insan imana sahip olamaz. Sonsuz teslimiyet aynı zamanda imkânsıza inanmayı olanaklı hale getirir. Bu imkânsızlık, Tanrı için her şeyin mümkün olabileceğine, başka bir deyişle Tanrı'nın gücünün her şeye yeteceğine dairdir. Bunu ancak Tanrı'ya teslim olan kişi imanı sayesinde anlayabilir. İmkânsızın olanaklılığı bir paradoks olduğundan akıl ile kavranamaz (Kierkegaard, 2005b: 90- 91).

Hacı Bektaş Veli de insanın yüceliği elde etmesi için Tanrı'ya teslim olması gerektiğini düşünür. Ona göre, insan her şeyin Tanrı'dan geldiğini bilmeli ve O'ndan gelen her şeyi kabullenip onunla yetinmelidir. Ancak bu biçimde Tanrı'nın makamına ulaşılabilir (Hacı Bektaş Veli, 2010b: 47). Hacı Bektaş Veli, teslimiyet ile ilgili düşüncesini şöyle ifade eder:

“Derviş kendini Hakk'ın yarattığı, takdir ettiği, emir alanı, baktığı yeri olarak bilmelidir. Allah'ın emrine razı ve ondan hoşnut olmalıdır. Kendini Allah'ın rızasına, isteğine ve eşi olamayan Yaradan'ın iradesine teslim etmelidir. Çünkü Yaradan'ın yarattığına karşı iradesi çeşitlidir. Bazen sevinç, bazen hüznün, bazen sağlık, bazen hastalık, bazen darlık bazen de ferahlık şeklinde taksim edilmiştir” (Hacı Bektaş Veli, 2010b: 363).

Her iki düşünürün de sembolleştirdikleri insan tiplerini kibre sahip olmayan, alçakgönüllü, acılara karşı direnç gösteren ve Tanrı'ya koşulsuz teslim olan kişi olarak nitelendirdikleri görülmektedir. İki düşünür de kibrin, en kötü kişilik özelliklerinden

biri olduğunu vurgulamaktadır. Düşünürler, idealize ettikleri insan tipinde kibrin hiç görülmediğini belirterek kibirli insanların yücelikten son derece uzaklaştıklarını ifade etmektedirler.

### 3.2. İnsan-ı Kâmil ile İman Şövalyesinin Farklı Özellikleri

Kierkegaard iman şövalyesi olarak adlandırdığı insanların her şeyi absürdün gücüyle yaptığını iddia eder. Buna en iyi örnek İbrahim Peygamber'dir. Onun oğluluyla ilişkisi etiksel anlamda "baba oğlunu kendisinden fazla sevmelidir" biçiminde ifade edilebilir. Ancak İbrahim Peygamber, en yüce değer olan imanı sayesinde evrensel olan etiği askıya aldı. Tekil bireyin evrenselden yüksek olması absürddür. Başka bir deyişle bilimle anlaşılabilir. Aynı biçimde İbrahim Peygamber'in oğlunu geri alması da absürdün sayesinde gerçekleşti (Kierkegaard, 2005b: 102-103).

Kierkegaard, iman şövalyelerinin konumunun ve onların gerçekleştirdiği mucizelerin absürd olduğunu düşünür. Ancak o, bu kavramı bilimsel ve mantıksal olarak olanaksız anlamında değil, akılla anlaşılmasının olanaksız olduğu olgu ve olaylar için kullanır (Kierkegaard, 2005b: 21). Bu bağlamda ona göre, imanın özü de absürde dayanır. Kierkegaard'a göre, imanın özü absürd olmasaydı, ona ulaşmak bilgi yoluyla mümkün olurdu. Böyle bir durumda da insanın Tanrı ile ilişki kurmasına gerek kalmazdı.

Hacı Bektaş Veli, Kierkegaard'ın aksine dünyada olan biten her şeyin bilimsel bir açıklaması olduğunu düşünür. Ona göre, keramet denilen olağanüstü durumların bile bilimsel bir açıklaması vardır. Bilimsel yöntemler kullanıldığında tüm olay ve olgular açıklanabilir (Zaman, 2010: 64). Hacı Bektaş Veli'ye göre sülük esnasında insan, ilim ve kudrete sırasıyla, önce kendi vücudunda sonra eşya ve tabiat üzerinde, daha sonra iklimler yani katmanlar arasında en sonunda da âlemler üzerinde sahip olmaktadır. Böylece insan, ilim ve kudretiyle hayret içinde kalmaktadır. Hayret makamının insan-ı kâmil'in en yüce boyutu olduğunu düşünen Hacı Bektaş Veli, bu boyuttaki insanın dünyada olan biten her şeyi ilmi sayesinde anlayabileceğini iddia eder (Yeşiltaş, 2012: 199). Hacı Bektaş Veli'ye göre, dünyadaki tüm olay ve olgular bilimin işleyiş tarzına uygun bir biçimde meydana gelmektedir. Ancak ilme sahip olmayan insanlar, açıklayamadıkları olay ve olguları olağanüstü başka bir deyişle mucize ve keramet olarak nitelendirmektedirler. Hacı Bektaş Veli'ye göre, sıradan, başka bir deyişle yüceliği elde edemeyen insanların olağanüstü olarak algılanan halleri ve davranışları da bilimle açıklanabilir. Kierkegaard ise iman şövalyesinin hallerinin ve davranışlarının bilime aykırı değil de bilimin sınırları dışında ele alınması gereken bir konu olarak görür.

İman şövalyesi ile insan-ı kâmil'i birbirinden ayıran diğer bir özellik, ibadetlerle ilgilidir. Bu durum, daha çok bu tipleri sembolleştiren düşünürlerin mensup



olduğu dinlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu konuya ilişkin düşüncelerindeki farklılık sadece bununla ifade edilemez.

Bektaşilik öğretisinde, Müslümanlığın önkoşulu olarak sayılmasa da namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadet biçimlerine de yer verilmektedir. Bektaşilikte bunların insan ve Tanrı arasında ikili bir ilişki temelinde yapıldığına inanılır. İbadetlerin amacı, insanın kendisinin yaratılan, Tanrı'nın ise yaratıcı olduğunun bilinmesidir. Bununla birlikte bazı ibadetler Müslümanların bir araya gelmelerini sağlamak, birlik ve beraberlik ruhunu pekiştirmek için de yapılmaktadır. Özellikle hac ve zekât bu amaçla yapılır (Yalçın, 2007: 197; 201).

Daha önce de ifade edildiği gibi Hacı Bektaş Veli, bu ibadet biçimlerine öğretisinin birinci basamağı olan şeriat kapısının üçüncü makamında yer vermektedir. Bu öğretinin ikinci basamağı olan tarikat kapısı ise insanları yüce ahlâk değerleriyle daha iyi donatabilmeye yönelik bir kurum olarak düşünülmüştür. Bu durum tarikat kapısının ilk makamında el alıp tövbe etmek biçiminde ifade edilir. Burada el almak, tasavvufi bir terim olarak bir inanç büyüğüne bağlanıp ondan Tanrı'ya ulaşma yollarını öğrenmek anlamına gelmektedir. Tarikat kapısının sekizinci makamında da seccade, hırka, zenbil gibi araç-gereçlerden söz edilmektedir. Bu makamda adı geçen seccade, ibadeti simgelemektedir. (Yalçın, 2007: 124-125; 130).

Hacı Bektaş Veli'nin tarikat kapısında yeniden ibadete yer verdiği görülmektedir. Onun, tarikat kapısında da ibadete yer vermesinin amacı, ibadetlerin bir tasavvuf önderine bağlı cemaatle yapılmasının daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir deyişle Hacı Bektaş Veli, Müslümanlara mutlak bir izolasyon içinde ibadet etmelerini değil, mürid olarak ibadet etmelerini önermektedir. O, bu konudaki düşüncesini hadis-i şerif-i referans göstererek şöyle ifade eder: "Selam olsun Peygamber dedi ki: 'Şeyhi olmayanın şeyhi İblis'tir.' Selam olsun yine dedi ki: 'Şeyhi olmayanın dini de yoktur' (Hacı Bektaş Veli, 2010a: 37).

Kierkegaard, Hacı Bektaş Veli'den farklı olarak idealize ettiği tipin, mutlak bir izolasyon içinde yaşadığını düşünür. Bu nedenle iman şövalyesi ibadetlerini de tek başına yapar. Kierkegaard'a göre, iman şövalyesi başkalarına yol göstermek için şiddetli bir arzu hissetmemektedir. Görülüyor ki iman şövalyesi, ne tarikat önderi ne de tarikatın üyesi olmayı kabul etmektedir. Zira Kierkegaard, başkalarına bilgi vermek için önder olan kişileri sahte iman şövalyesi olarak nitelendirmektedir. Gerçek iman şövalyesinin böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. Onlar yüce olanı zaten çoktan elde etmiştir (Kierkegaard, 2005b: 128-129).

Kierkegaard, insanın benliğini ideal bir seviyeye ulaştırabilmesi için başkalarının aracılığı olmadan Tanrı ile ilişki kurmasının yeterli olacağını düşünmektedir. Hacı Bektaş Veli ise insanın benliğini ideal bir seviyeye ulaştırması için bir aşama olan "mürid olmak"tan söz etmektedir. Onun öğretisinde mürid, Tasavvuf önderin-

den Tanrı'ya ulaşma yollarını öğrenmek isteyen kişi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan ele alındığında Kierkegaard'ın dine ilişkin düşüncesi Hacı Bektaş Veli'den farklı olarak katı bir bireyciliğe dayanmaktadır.

### Sonuç

Türk mutasavvıfı Hacı Bektaş Veli ile Varoluş felsefesinin temsilcisi Danimarkalı Søren Kierkegaard'ın ideal insan anlayışının birçok yönden birbirine benzediği görülmektedir. Bu nedenle iki düşünürün de sembolleştirdikleri ideal insan tipleri, çok sayıda ortak özelliğe sahiptir. Bunun en önemli nedeni, her iki düşünürün de benzer iman anlayışına sahip olmasıdır.

İnsanın Tanrı tarafından sınanmak için yaratıldığını iddia eden her iki düşünür de imanı, her şeyden önce Tanrı'ya teslimiyet olarak görmektedir. Onlara göre iman, Tanrı için en sevdiğinden vazgeçme, acılara karşı direnç gösterme ve Tanrı'nın sevgisini kazanmak için faniliği terk etmektir. İki düşünür de İbrahim Peygamber'in öyküsünü örnek vererek imanı, yaşam biçimi olarak görmektedir. Bununla birlikte iman anlayışları bakımından iki düşünür arasında farklılıklar da bulunmaktadır.

Hacı Bektaş Veli, imanın aynı zamanda bilginin de konusu olacağını iddia eder. Onun sözünü ettiği, insanın Tanrı'ya giden yoldaki aşamalarından biri olan tarikat kapısında, kişi tasavvuf önderinden bilgiler almakta ve bu bilgiler doğrultusunda yaşamını düzenleyerek Tanrı'ya ulaşmaya çalışmaktadır. Kierkegaard ise imanın kesinlikle bilginin konusu olamayacağını iddia eder. Ona göre, papazların dini konularda bilgi vermesi bile anlamsızdır. Zira Tanrı, kendisini enkarne ederek öğretmen biçimini almış ve öğrencileri olan insanlara yaklaşmıştır. Bu nedenle insanlar, dini yalıtılmışlıkları içinde Tanrı'ya yaklaşabilirler.

Yaşadığı çağda yaygınlık kazanan pozitivizme tepki gösteren Kierkegaard'ın insanın içsel yaşamını önemseydiği ve bilgiye ve akla değer vermediği görülmektedir. Hacı Bektaş Veli ise Kierkegaard'ın aksine akla ve bilgiye değer vermekte ve dini bilgilerin öğrenilerek yaşama tatbik edilmesinin sağlanması için çaba göstermektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Hacı Bektaş Veli'nin ideal insan anlayışına ilişkin düşüncesi, Kierkegaard'ın bu konuya ilişkin düşüncesinden farklı olarak öğretici niteliğindedir. Zira Bektaşilik tarikatı, Hacı Bektaş Veli'nin öğretisini temele alarak oluşup gelişmiştir.

## Kaynakça

- CAULY, O. (2006). *Kierkegaard*. Çev: Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- EAGLETON, T. (2001). *Estetiğin İdeolojisi. "Mutlak İroniler"* (Çev: Bülent Gözkan vd.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- GÜZEL, A. (2002). *Hacı Bektaş Veli ve Makâlât*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- HACI BEKTAŞ VELİ. (2010a). -Fevaid- *Hacı Bektaş Veli Külliyyatı*. (Hazırlayan: Baki Yaşa Altınok). Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- HACI BEKTAŞ VELİ. (2010b). -Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye- *Hacı Bektaş Veli Külliyyatı*. (Hazırlayan: Gıyasettin Aytaş). Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- HACI BEKTAŞ VELİ. (2011). *Makâlât*. (Hazırlayan: A. Sait Aykut). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- KIERKEGAARD, S.(2000). *Kahkaha Benden Yana*. Çev: Nedim Çatlı.İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KIERKEGAARD, S. (2005a). *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*. Çev: İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları.
- KIERKEGAARD, S. (2005b). *Korku ve Titreme*. Çev: İbrahim Kapaklıkaya.İstanbul: Anka Yayınları.
- KIERKEGAARD, S. (2011). *Kayıgı Kavramı*. Çev: Türker Aramaner. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KIERKEGAARD, S. (2013). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. Çev: M. Mukadder Yakupoğlu. Ankara: Doğu BatıYayınları.
- MAGILL, F. (1992). *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı*. Çev: Vahap Mutal. İstanbul: Derghah Yayınları.
- MURAT, İ. (2011). *Hacı Bektaş Veli'nin 14 Sırrı*. İstanbul: Avrupa Yakası Yayıncılık.
- ÖZCAN, H. (2009). *Hacı Bektaş Veli, Hayatı, Eserleri ve Sufilik Yolu*. İstanbul: Akademik Eksen Yayınları.
- PAKIŞ, Ö. (2004). *Kutsal Metinlerde İsmail ve İshak*. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, (3): 75- 94.
- SOYKAN, Ö. N. (2004). *"Varoluş Yolunun Ana Kavşağında Korku ve Kaygı"*. Ankara: Doğu Batı Düşünce Dergisi.
- TAŞDELEN, V. (2004). *Kierkegaard'ta Benlik ve Varoluş*. Ankara: Hece Yayınları.
- YALÇIN, A. (2007). *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşi Alevilik*. İstanbul: Derin Yayınları.
- YEŞİLTAŞ, K. (2012). *Işık Eri Hacı Bektaş Veli*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- ZAMAN, S. (2010). *Hacı Bektaş Veli (Yaşamı- İnanıcı ve Öğretisi)*. İstanbul: Hacı Bektaş Veli Kültür Yayınları.